

Historia archiwum

Zarys dziejów Archiwum Państwowego w Kielcach

Początki istnienia Archiwum Państwowego w Kielcach należy łączyć z archiwami kieleckimi działającymi na przestrzeni od XVIII do początków XX wieku, nazywanymi wówczas zakładowymi, ponieważ podobnie jak zakładowe - przechowywały zasób jednej tylko instytucji[1]. To ich właśnie „początek” stanowił podstawy powstania tutejszego archiwum, zarówno pod względem wytworzonego przez nie zasobu, jak i samej pracy archiwalnej. Najważniejszymi z nich na Ziemi Kieleckiej były bezsprzecznie powstałe przy władzach administracji ogólnej, sądowej, oświatowej, skarbowej oraz instytucjach samorządowych. W tym więc miejscu, dla porządku należy wymienić najbardziej znaczące z nich od Archiwum miasta Kielc począwszy, istnienie którego wiąże się zapewne z lokacją Kielc w połowie XIV wieku lub nawet w XIII stuleciu[2]. Kolejnymi archiwami stanowiącymi podstawy istnienia archiwum kieleckiego były: Archiwum Komisji Województwa Krakowskiego z lat 1817 – 1837, Rządu Gubernialnego Krakowskiego z lat 1837 – 1841, Rządu Gubernialnego Kieleckiego z lat 1841 – 1844; Archiwum Komisarza Obwodu z lat 1816 – 1837; Naczelnika Powiatu Kieleckiego z lat 1837 – 1866; Archiwum Trybunału Cywilnego i Instancji z lat 1818 – 1876 - utworzonego w roku 1810, przeniesionego następnie do Kielc, w którym to mieście Trybunał istniał po 1876 rok[3]. Przy Trybunale Cywilnym w Kielcach utworzono w 1842 roku Archiwum Akt Dawnych. Zgromadzono w nim wówczas 885 ksiąg i 490 plików z lat 1395 – 1796 (stanowiły je akta grodzkie, ziemskie Chęcińskie, podworskie, ale także akta miast: Kielc, Chęciny, Daleszyc, Jędrzejowa i Korczyna, które to akta w roku 1886 przekazano do Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie[4]).

Kolejne ważne archiwa to: Archiwum Rządu Gubernialnego Kieleckiego z lat 1867 – 1915; Archiwum Kieleckiego Urzędu Powiatowego z lat 1867 – 1915[5] - oba utworzone i działające na mocy Ukazu z dnia 19/31 grudnia 1866 r., w strukturach określonych dla rządów gubernialnych[6], ale również wymienić tu trzeba archiwa gubernialnych władz skarbowych, oświatowych, czy sądowych z II połowy XIX i początków XX wieku. Należy tu dodać, iż wkład w rzeczywistość archiwalną obecnego Archiwum Państwowego w Kielcach wniosły bardzo ważne mniejsze archiwa instytucji kościelnych, władz administracyjnych, ale także prywatne i rodowe, dokumentujące ważne wydarzenia w dziejach Ziemi Kieleckiej i naszej Ojczyzny[7].

Wraz z organizacją państwowej służby archiwalnej, na mocy dekretu z dnia 7 lutego 1919 r. i powołaniem do życia Wydziału Archiwów Państwowych w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, zaistniała sieć archiwów państwowych. Stanowiły ją archiwa centralne w Warszawie, a mianowicie: Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Akt Dawnych, Archiwum Skarbowe, Archiwum Wojskowe (późniejsze i obecne Archiwum Akt Nowych), Archiwum Oświecenia Publicznego oraz archiwa w terenie, na obszarze II Rzeczypospoli[8]tej Polskiej, to jest: w Grodnie, we Lwowie, w Krakowie, w Lublinie, w Łomży, w Piotrkowie, w Płocku, w Radomiu, w Kaliszu, w Suwałkach, w Poznaniu z oddziałem w Bydgoszczy i wreszcie w mieście Kielcach[9]. Można zatem przypuszczać, iż swoją działalność Archiwum Państwowe w Kielcach mogło rozpocząć w latach 1920 – 1921 (podobnie jak pobliskie Archiwum Państwowe w Radomiu w 1921 r.). W przechowywanym zasobie nie odnaleziono jednak dokumentów potwierdzających ten fakt. Działalność kieleckiego archiwum dokumentują archiwalia znajdujące się w jego zbiorach, zachowane dopiero od roku 1923. Wtedy to również zabezpieczono akta z siedmiu powiatów guberni kieleckiej: powiatu jędrzejowskiego, kieleckiego, miechowskiego, olkuskiego, pińczowskiego, stopnickiego oraz powiatu włoszczowskiego. Początki działalności Archiwum Państwowego w Kielcach w tym czasie wiązały się z dużymi trudnościami zarówno lokalowymi jak i niewystarczającą obsadą personalną. W okresie międzywojennym, archiwum mieściło się w siedzibie Urzędu Wojewódzkiego, zlokalizowanej w byłym pałacu biskupów krakowskich. Zajmowało około 150 m² powierzchni w 4 pokojach, z jednoosobową obsadą w osobie pierwszego kierującego nim kierownika Zenona Żurakowskiego, następnie Lucjana Głazka i powołanego przejściowo z Archiwum Akt Dawnych, na miejsce tego ostatniego, Czesława Milewskiego[10]. W roku 1927 zastąpił go Ludwik Bazylewski, a w 1935 Ferdynand Krone - były kierownik archiwum w Radomiu[11]. W owym czasie po raz kolejny zmieniła się siedziba archiwum kieleckiego, którą przeniesiono na parter budynku przy ul. Mickiewicza 5 w Kielcach. Lokal ten o bardzo wysokim stopniu zawilgocenia nie spełniał żadnych warunków przechowalniczych dla zasobu archiwalnego. Ze względu na brak miejsca w niewielkich magazynach, archiwum kieleckie nie mogło przejmować wszystkich archiwalii, przejęcia te więc, prowadziło w pewnej części najbliższe w regionie archiwum radomskie[12]. W latach 1923 – 1939, działalność

Archiwum Państwowego w Kielcach sprowadzała się do prostych czynności archiwalnych. Były to głównie prace porządkowo – ewidencyjne, w niewielkim stopniu gromadzenie, zabezpieczanie, porządkowanie przechowywanego zasobu, czy realizacja sporadycznych kwerend - czyli poszukiwań archiwalnych[13].

Po wybuchu II wojny światowej, archiwum kieleckie, podobnie jak archiwa: w Warszawie, Krakowie, Radomiu, Lublinie i Piotrkowie, funkcjonowało w obrębie Generalnej Guberni działając, po likwidacji Wydziału Archiwów Państwowych w 1939 r., pod zarządem Generalnej Dyrekcji Archiwów przy Rządzie Generalnego Gubernatora[14]. Działalność archiwum w tym czasie skupiała się na porządkowaniu przechowywanych archiwaliów, a prowadził je ówczesny jego kierownik Ferdynand Krone. Podczas okupacji niemieckiej miejsce swojej działalności kieleckie archiwum zmieniło dwukrotnie. Pierwszą przeprowadzkę dokonano w kwietniu roku 1940 - z lokalu przy ul. Mickiewicza 5 w Kielcach do gmachu Urzędu Wojewódzkiego w Kielcach (czyli miejsca lokalizacji z wcześniejszego okresu), by w miesiącu sierpniu tego samego roku przenieść ją do kolejnej siedziby, tym razem przy ul. Kilińskiego 1 i Placu Partyzantów 18 w Kielcach[15].

Załoga Archiwum Państwowego w Kielcach w początkach roku 1940 liczyła 2 osoby, pod jego koniec 4, a w 1942 roku - 5 pracowników. Wszystkim zatrudnionym w okresie okupacji hitlerowskiej zawdzięcza archiwum kieleckie ustrzeżenie przed wywozem i zniszczeniem najcenniejszych archiwaliów przechowywanego zasobu. Należy tu dodać, iż władze niemieckie na początku 1942 roku wywiozły z Kielc między innymi około 2000 kg akt do Archiwum w Katowicach[16], a w początkach roku 1944 około 800 kg dokumentów na teren Rzeszy[17] (których zdecydowana większość powróciła do zasobu w 1946 roku). Funkcje kierownicze w okresie okupacji w archiwum kieleckim pełnili: Ferdynand Krone, Franciszek Paprocki, Franciszek Mozarski i Antoni Rybarski[18].

Po zakończeniu działań wojennych i wyzwoleniu kraju w 1945 roku Archiwum Państwowe w Kielcach przejmowało głównie archiwalia narażone na zniszczenie. Z powodu braku miejsca do przechowywania część zasobu zabezpieczono w lokalu Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Kielcach, w której jeszcze w roku 1949 znajdowały się akta rodowe i podworskie. W tym czasie funkcję kierownika archiwum pełnił Marian Witkowski i piastował to stanowisko do roku 1950. Kolejnym kierującym pracą archiwum kieleckiego został Władysław Prawdzik[19] zarządzający nim w latach 1950 – 1951. Następnie, w okresie 1951 – 1952 działalnością kierował Jan Pazdur, a zaraz po nim Stanisław Steczeń, prowadzący swoją pracę już w następstwie dekretu z dnia 19 marca 1951 roku o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami[20] oraz późniejszego Zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 14 stycznia 1952 roku w sprawie sieci archiwalnej. W tym też roku tutejsze archiwum otrzymało statut organizacyjny na podstawie Zarządzenia nr 22 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 23 grudnia 1952 roku[21].

Na mocy wspomnianych wyżej aktów oraz poprzedzających je ustaleń i działań w sprawie sieci archiwalnej z roku 1950 w Warszawie, utworzone zostały na terenie województwa kieleckiego archiwa: w Końskich, w Opocznie, w Sandomierzu i w Starachowicach, zwane w fazie organizacji oddziałami powiatowymi. Organizatorem ich było Archiwum Państwowe w Kielcach[22]. Powstawały wówczas kolejno: w roku 1950 jako pierwsze archiwa powiatowe: w Starachowicach i w Sandomierzu, w roku 1951 w Końskich (zlikwidowane w 1975 r.) w tym samym 1951 roku powstało również archiwum w Opocznie - (zlikwidowane w 1952 r.), natomiast w 1952 roku rozpoczęło działalność archiwum w Pińczowie, a jako ostatnie w roku 1954 powstało archiwum w Jędrzejowie[23].

Należy tu wspomnieć o Archiwum w Radomiu, które funkcjonując do roku 1950 jako samodzielne, przez krótki okres - tj. w latach 1950 - 1952 było archiwum powiatowym archiwum kieleckiego, a od 1952 r. funkcjonowało jako Oddział Terenowy Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Kielcach. W roku 1975 powróciło do swojej samodzielności pod nazwą Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Radomiu i później Archiwum Państwowe w Radomiu[24].

W 1951 roku kieleckie władze wojewódzkie przekazały Archiwum Państwowemu w Kielcach do odbudowy i adaptacji zniszczony w 70 % budynek po byłej synagodze żydowskiej przy ulicy Rewolucji Październikowej obecnie ul. Warszawskiej 17. Obiekt ten archiwum zajmowało od 1955 roku. Funkcję dyrektora Archiwum Państwowego w Kielcach pełnił nadal wspomniany już Stanisław Steczeń. Ten okres był etapem największego rozwoju tutejszego archiwum. Dzięki posiadanej w owym czasie powierzchni dla swoich potrzeb w rozmiarze około 900 m², możliwym stało się przejmowanie zasobu z terenu miasta i województwa w większych niż dotychczas ilościach. Sytuacja lokalowa pozwoliła także sukcesywnie prowadzić prace archiwalne nad przechowywanym zasobem polegające na ewidencji, zabezpieczeniu, opracowaniu, realizacji wszelkich zadań z funkcjonowania w państwowej służbie

archiwalnej wynikających.

Poza bazą lokalową, w okresie powojennym, czynnikiem niezmiernie istotnym w rozwoju archiwum kieleckiego był zadowalający stan liczebny kadry specjalistów w dziedzinie archiwistyki. W owym czasie, w archiwach województwa kieleckiego pracowało 60 pracowników, z których 37-miu kadry merytorycznej, 7-miu administracji i 16-tu obsługi. W archiwum kieleckim natomiast, liczba ta kształtowała się: od 20-tu zatrudnionych w roku 1964 do ogółem w roku 1973 - 25-ciu pracowników, a na liczbę tę składało się wówczas: 2 pracowników naukowo - badawczych, 7-miu archiwistów i 8-miu pracowników działalności podstawowej[25]. Stan zatrudnienia archiwum zmieniał się z upływem czasu. Czasu przemian dla sieci archiwalnej w latach 80-tych (Ustawy o narodowym zasobie archiwalnym z 1983 roku i zmiana nazwy archiwum z Wojewódzkiego Archiwum Państwowego na Archiwum Państwowe w Kielcach), zmian ustrojowych w kraju lat 90-tych (w wyniku, których z kolei nastąpiło przystąpienie do struktur Służby Cywilnej). W chwili obecnej stan zatrudnienia archiwum kieleckiego wynosi: 44 osoby - z których 34 - to pracownicy merytoryczni, a 11-tu zatrudnionych to pracownicy obsługi.

Poprzez zarządzanie tutejszym archiwum przez kolejnych dyrektorów: w latach 1963 - 1964 Pana Jana Naumiuka, w latach 1964 - 1982 Pana Stanisława Marcinkowskiego, w latach 1983 - 2009 Panią Elwirę Szczepaniak, w latach 2009 - 2011 Pana Rafała Chałońskiego oraz obecnego dyrektora od dnia 1 lipca 2011 roku Panią Wiesławę Rutkowską, archiwum kieleckie realizowało i realizuje swoje zadania statutowe prowadząc nadzór, kontrolę stanu archiwaliów oraz prace nad przechowywanym zasobem Ziemi Kieleckiej.

Przeprowadzka archiwum do obecnej siedziby rozpoczęła się już w końcu 2010 roku i trwała do czerwca roku bieżącego. Prace transportowe prowadzono nie przerywając działalności merytorycznej. Brali w nich czynny udział pracownicy archiwum. Poza zasobem archiwalnym z centrali przy ul. Warszawskiej 17 w Kielcach oraz z magazynów użyczonych przez Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach przy ul. Żeromskiego przewieziono także zasób rozmieszczony w likwidowanych Oddziałach Zamiejscowych w Pińczowie, Jędrzejowie i Starachowicach.

Obecna siedziba Archiwum Państwowego w Kielcach mieści się w Kielcach przy ul. Kusocińskiego 57. Archiwum kieleckie posiada tylko jeden Oddział Terenowy w Sandomierzu.

Opracował Łukasz Guldon

[1] Guldon R., Archiwa kieleckie od XVIII do początków XX w, WAP Kielce, Kielce 1973, s 5.

[2] Guldon Z., Początki Kielc, Kwartalnik Kieleckiego Towarzystwa Naukowego 1971, Warszawa 1972, s. 47-48.

[3] Mencil. T., Archiwum Akt Dawnych w Lublinie (1827 - 1887), Rocznik Lubelski, t. I, 1958.

[4] Guldon R., Archiwa kieleckie..., tamże..., s. 21.

[5] Ryszewski B., Wstęp do inwentarza zespołu akt Kieleckiego Urzędu Powiatowego, maszynopis AP Kielce.

[6] Okolski A., Wykład prawa administracyjnego oraz prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskim, t. I, Warszawa 1880, s. 227 - 244.

[7] Zdanowski J., Seminarium duchowne w Kielcach, Kielce 1927, s. 28.

[8]

[9] Piechota R., Archiwa Państwowe informator, NDAP Zakład Naukowo - Badawczy Archiwistyki, Warszawa 1977, 6.

[10] Artymiak A., Z dziejów archiwów kieleckich, cz. I, Kielce 1957, s. 9, /maszynopis/ Biblioteka AP Kielce....

- [11] Archiwum Państwowe w Kielcach, Archiwum zakładowe, sygn. 13.
- [12] Artymiak A., Z dziejów..., tamże..., s. 8.
- [13] Archiwum Państwowe w Kielcach, Archiwum zakładowe, sygn. 13.
- [14] Brańska E., Sieć organizacyjna archiwów państwowych w Polsce Ludowej, Archeion, t. 41, 1964, s. 9.
- [15] Artymiak A., Z dziejów archiwów kieleckich/maszynopis/, cz. 2, s. 2.
- [16] Makowska A., Ryszewski B., Zarys Dziejów Archiwum Państwowego w Kielcach, Archeion, t. 39, NDAP-PWN, Łódź 1963, s. 53.
- [17] Makowska A., Ryszewski B., Zarys dziejów Archiwum Państwowego w Kielcach, Archeion, cz. 2, s. 10.
- [18] Artymiak A., tamże..., s. 10.
- [19] Kisielówna H., Władysław Prawdzik, 1897-1959, Archeion, t. 33, 1960, s. 241-242.
- [20] Marcinkowski S., Działalność Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Kielcach w latach 1923 - 1973, WAP Kielce, Kielce 1973, s. 20.
- [21] Zarządzenie nr 22 NDAP z dnia 23 grudnia 1952 r. w sprawie statutu Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Kielcach.
- [22] Zarządzenie ministra Oświaty z dnia 21-07-1950 r., Dz. Urz. Ministerstwa Oświaty nr 19(50).
- [23] Makowska A., Ryszewski B., Zarys dziejów Archiwum Państwowego w Kielcach, Archeion, t. 39, 1963, s. 56.
- [24] Marcinkowski S., Działalność..., tamże..., s. 22.
- [25] Marcinkowski S., Działalność..., tamże..., s. 22.